

# EL BON VIURE GUARANÍ: TEKÓ PORĀ

BARTOMEU MELIÀ

Asunción, Paraguay

## Més enllà de la nostàlgia

La relativa fascinació que exerceix en les societats modernes la idea del *bon viure* ¿no seria un salt en el buit? Perquè s'expressa en simples queixes, malestars i descontentaments, però no s'assenta en fets de memòria assumits conscientment, ni es projecta en propostes concretes. El sentiment del "mal viure" en què viu la majoria de la població es presenta com una fatalitat de la qual només en sortim apel·lant a un *bon viure utòpic*, sense peu en la realitat de cada dia.

La solució no és pas recórrer a formes de vida exòtiques, que per la seva raresa són irrealitzables i ahistòriques. Posar les societats indígenes com a model del *bon viure*, no és una il·lusió?

Els passos que ens han conduït al mal viure, sovint es repassen fent una història regressiva dels nostres errors i desviacions –guerres, economies de mercat, capitalisme, dictadures, consumisme, individualisme, empobriment–, però, ¿som conscients que aquests camins no es poden simplement descaminar, esborrant-ne les ingrates petges dels nostres "pecats"? La queixa nostàlgica no és camí de futur.

## La filosofia guaraní del bon viure

A qui recórrer, llavors? Doncs sí, a les societats indígenes d'Amèrica, però no pas com a imitació, sinó com a filosofia i forma de vida. Tornar als indis, com a solució no es confon amb aspectes circumstancials d'anar despulat o pintat, viure en poblats rodons, conrear aliments naturals o cantar i dansar en les festes del blat de moro. No tornem als indis com si estiguéssim de vacances, o per un temps.

El bon viure és una forma de vida que els Guaranís anomenen *tekó*, això és "forma de ser i estar, és sistema, és costum, hàbit", el significat del qual ja es va donar en el primer diccionari, el *Tesoro de la lengua guaraní*, del 1639, pel jesuïta Antonio Ruíz de Montoya; significa fins i tot allò que avui anomenem cultura. I roman encara avui entre tots els guaranis que conec.

Aquest *tekó* és un concepte que sobrepassa la particularitat d'una llengua i es constitueix en referència filosòfica global. Ara bé, aquest *tekó* rep alhora diversos qualificatius i qualitats, essent tal vegada el primer i més important el *tekó porā*: la bona manera de ser i viure. Aquest *tekó porā*, més que una idea o concepció abstracta, és experiència sentida que penetra en el ser

i l'estar. Estar en un lloc que no és només habitació sinó experiència de vida, és de suma importància per als guaranis.

Personalment no hagués sabut mai el significat de l'expressió *tekó porā* si no se m'hagués donat l'ocasió d'estar en aquesta forma de ser. Què hi ha? Hi ha pobresa de recursos, moderació en el consum i pau en la convivència. Aquesta experiència de vida va des de l'aixecar-se de l'hamaca, prendre el mate al costat del foc, sentir com s'escampa la boira de la matinada, anar recorrent el corriol on s'han col·locat les trampes o arribar fins als camps de conreu, per tenir-ne cura, netejar-los i resar-hi.

Més radical va ser el bon viure que vaig experimentar quan en els anys setanta vaig tenir l'oportunitat de viure llargues temporades entre els Enawené Nawé del riu Juruena, a Mato Grosso (Brasil), a qui anomenaria els "benedictins de la selva", pels llargs rituals de cant i dansa de 12 a 16 hores per dia, en cicles d'un a dos mesos. En aquesta experiència acompanyava en Vicente Cañas, assassinat pels latifundistes el 8 de maig de 1987 (cf. el martirologi d'aquesta mateixa Agenda).

## Reciprocitat de béns i paraules

Allò més ressaltant del bon viure és la reciprocitat en l'intercanvi de béns, que els guaranis expressen amb la paraula *jopói*: mans obertes un per l'altre. Però més important que aquesta circulació generalitzada de béns, no regida per deutes que s'hagin de pagar al seu temps i en quantitats fixes, sinó pel desig de mostrar-se generós, és la del *jopói* o reciprocitat de paraules. No hi pot haver *tekó porā* on la paraula no circuli amb llibertat i sense recel.

Lloc privilegiat de la paraula és el *tekó marangatú*, la forma de ser sant i religiós, expressat mitjançant les paraules bones i veritables dels mites i els relats exemplars. Del *tekó marangatú* n'és part essencial també el ritual en la seva doble dimensió de cant i dansa, llenguatge embolcallant en el qual participa tota la comunitat en espiral ascendent vers Els de Dalt. En les festes rituals no hi manquen la beguda i els aliments amb els quals es tanca de manera concreta i tangible la reciprocitat.

El *tekó porā* compta també amb un altre element que el sustenta i alhora en mostra la seva propietat; és el *tekó katú*, la forma de ser autèntic i legítim, norma i llei

del bon viure. Tot això constitueix una veritable filosofia –i teologia– guaraní, formulada sistemàticament, de què la majoria d'ells en saben donar raó, no pas només els savis i xamans, els ancians i ancianes, sinó fins i tot nens i adolescents.

És comú que cadascú, a la seva manera, sigui capaç d'explicar els seus propis coneixements i experiències. Profetes i poetes en l'acte de cantar la seva inspiració, són també teòlegs, que saben explicar l'origen de la Paraula i les relacions de les paraules entre elles. Aquesta és una constatació que els etnògrafs registren amb admiració.

La teologia de la paraula-ànima suposa la filosofia de la morada terrenal com a reflex imperfecte d'una perfecció ideal, la fascinació per la terra nova i, sobretot, la preeminència de l'amor mutu, el símbol del qual és la festa ritual amb beguda i cant a la manera d'un banquet sense fi.

### El lloc on som el que som

En la cosmovisió guaraní, la terra habitada pels humans es concep com a *tekohá*, lloc de vida i convivència amb tots els éssers que hi ha. *Ñandé rehoká* és el lloc on som el que som, el lloc de la nostra forma de ser i de la nostra cultura. La paraula *tekohá* conté una visió holística, és a dir, significa i produeix alhora relacions econòmiques, socials, polítiques, ecològiques i religioses, de tal manera que “sense *tekohá* no hi ha *tekó*” (sense lloc del ser no hi forma de ser). El guaraní necessita la terra amb tota la seva vida dins, per poder viure la seva cultura i per ser guaraní.

La vida guaraní està destinada a la interrelació, a la reciprocitat. El mite dels Bessons destaca la interrelació entre la terra i la humanitat com a primer ordre creacional: *Ñanderuvusú (El Nostre Pare gran) duia el sol en el seu pit. Ell va dur la creu originària (yvyrá joasá), la va posar en direcció a l'Est, hi va posar el peu a sobre i es va començar a fer la terra. La creu resta fins al dia d'avui com a suport de la terra. Quan Ell en retiri el suport, la terra caurà.* (Inici del mite dels Bessons).

Se sol atribuir als indígenes d'Amèrica una concepció de la terra com a “mare”, sina de fertilitat i pits d'abundància. Aquesta imatge no és pas comuna ni típica dels guaranis; la terra és per a ells, més aviat, un cos cobert de pell i pèls, revestit d'ornaments. El guaraní té una percepció visual i plàstica de la terra, i fins i tot auditiva. Que bonic és veure i escoltar la terra amb els seus múltiples colors i les seves innumbrables veus! La muntanya és alta: *ka'á yvaté*; és gran: *ka'á guasú*; és bonica: *ka'á porā*; és àuria i perfecta: *ka'á ju*; és com

una flama lluenta: *ka'á rendy*; és la cosa brillant. Els rius són clars: *y satí*; blancs: *y morotí*; negres: *y hu*; rojos: *y pytā*; o com un corrent d'aigua coronat de plomes: *paraguá'y*. El mar és, en fi, el color de tots els colors: *pará*.

### El mal a la terra

És cert que la història més recent ha privat els pobles guaranis de les seves selves, ha dut la deforestació a les seves muntanyes i el verí dels agrotòxics als seus rius i rierols; el *tekó porā* ha esdevingut *tekó vaí*, mal viure insuportable per al qual no hi ha paraules.

La història colonial és per al guaraní una progressió de mals que sembla no tenir final ni límit. El pitjor de tots els mals colonials serà senzillament negar la terra als guaranis. On anar? Tant a orient com a occident, la mateixa devastació, el mateix clos. Aquella terra que encara no ha estat traficada ni explotada, que no ha estat violada ni edificada –que era una de les projeccions ideals de la terra-sense-mal: *yvy marane'y*, senzillament ja no existeix. Desapareixen les selves i les muntanyes, tot es torna camp i el camp és reclamat pel blanc per a les seves vaques i per plantar-hi soja. Tota terra ha esdevingut mal; el *mba'é meguā* –la cosa dolenta– ho cobreix tot.

Migrant i, per tant, sovint trans-terrat, el guaraní no havia estat mai un des-terrat. Ara, en la recerca de la terra-sense-mal, només tem el dia que només hi haurà mal sense terra; seria el desterrament total.

S'ha parlat del pessimisme guaraní, del que en seria prova l'enorme quantitat de suïcidis els darrers anys, especialment entre joves, ells i elles. Penjats o enverinats, neguen la paraula del bon viure. Però la memòria del *tekó porā* encara és molt present i es parla del bon viure com a quelcom possible que està per tornar. Les paraules que refereixen aquesta forma de ser i estar no han pas perdut força. La recerca de la *yvy marane'y*, de la terra-sense-mal, dóna alè al sacseig incansable de les seves maraques i al retronar dels seus bastons de ritme en les nits de cant i dansa.

Els pobles de la nostra Abya-Yala són allà i reclamen amb paciència i amb fermesa alhora la convivència de reciprocitat de béns i paraules, un sistema just d'intercanvi en tota la nostra vida; va ser possible i és possible; i ho consideren vàlid per a tots els temps. Els pobles i nacions indígenes d'Amèrica són memòria del nostre futur, i si no existissin, s'haurien d'inventar. Com tots nosaltres, que ja també estem en l'hora d'inventar-nos de nou.